

Провадження у справах за участю іноземних суб'єктів господарювання

Правовідносини, пов'язані з усіма видами зовнішньоекономічної діяльності в Україні, регулюються положеннями Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», а питання, що виникають у сфері приватно-правових відносин з іноземним елементом (хоча б один учасник правовідносин є іноземцем, особою без громадянства або іноземною особою; об'єкт правовідносин перебуває на території іноземної держави; юридичний факт, який впливає на виникнення, зміну або припинення правовідносин, мав чи має місце на території іноземної держави), у тому числі й питання підсудності судам України справ з іноземним елементом, вирішуються згідно із Законом України «Про міжнародне приватне право».

Згідно зі статтею 38 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» спори, що виникають між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, іноземними суб'єктами господарської діяльності у процесі такої діяльності можуть розглядатися судами України, а також за згодою сторін спору Міжнародним комерційним арбітражним судом та Морською арбітражною комісією при Торгово-промисловій палаті України та іншими органами вирішення спору.

За статтею 76 Закону України «Про міжнародне приватне право» суди можуть приймати до свого провадження і розглядати будь-які справи з іноземним елементом, зокрема у випадку, якщо сторони передбачили своєю угодою підсудність справи з іноземним елементом судам України, крім випадків виключної підсудності у справах з іноземним елементом, передбачених у статті 77 цього Закону.

Таким чином, якщо сторони передбачили своєю угодою підсудність справи з іноземним елементом судам України, крім випадків виключної підсудності (пункт 1 частини 1 статті 76 Закону України «Про міжнародне приватне право»), спір підлягає вирішенню в господарських судах України з урахуванням вимог розділу III Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК України).

Слід мати на увазі, що статтею 80 ГПК України припинення провадження у справі у випадку, коли сторони уклали угоду про передачу даного спору на вирішення державного іноземного суду, не передбачено.

Місцеві господарські суди вправі вирішувати спори і у тих випадках, коли міжнародним договором передбачено можливість укладення письмової пророга-

ційної угоди між суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності України та іноземним суб'єктом господарської діяльності (угода про договірну підсудність).

Обираючи як орган вирішення спорів місцевий господарський суд України, сторони пророгаційної угоди повинні дотримуватись вимог міжнародного договору та статті 16 ГПК щодо виключної компетенції господарських судів України.

З метою дотримання вимог законодавства щодо правосуб'єктності сторін спору господарський суд встановлює статус іноземного підприємства чи організації, яка є учасником судового процесу.

Порядок визначення правового статусу іноземної особи може бути передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Правовий статус іноземної юридичної особи визначається за законом країни, де створено (інкорпоровано) юридичну особу.

Правовий статус іноземного суб'єкта господарювання підтверджується, як правило, випискою з торговельного (банківського, судового) реєстру країни, де такий суб'єкт господарювання має офіційно зареєстровану контору. Правовий статус іноземних суб'єктів господарювання може також підтверджуватись еквівалентними доказами правового статусу, що визнаються як такі законодавством країни створення, громадянства або місця знаходження такого суб'єкта і видані компетентними органами цієї країни.

Відповідно до частини 1 статті 5 Закону України «Про міжнародне приватне право» у випадках, передбачених законом, учасники (учасник) правовідносин можуть самостійно здійснювати вибір права, що підлягає застосуванню

до змісту правових відносин. У випадку обрання сторонами права, що підлягає застосуванню до змісту правовідносин, судом має застосовуватись саме це право. При цьому за приписами частин 3 та 4 статті 5 Закону України «Про міжнародне приватне право» вибір права може бути здійснений щодо угоди (правочину) в цілому або її окремої частини. Вибір права стосовно окремих частин угоди повинен бути явно вираженим.

Визначаючи право, якому підпорядковуються права та обов'язки сторін зовнішньоекономічного договору (контракту), слід виходити з такого.

Вибір сторонами українського права як такого, що регулює їх відносини за угодою, означає вибір саме національного законодавства України, а не окремих законодавчих актів, що регулюють відповідні відносини сторін.

У разі відсутності волевиявлення сторін зовнішньоекономічної угоди щодо застосовуваного права суд визначає його на підставі колізійної норми, яка може міститися як в міжнародних договорах, так і в національному законодавстві.

Такі норми містить, наприклад, Угода про порядок вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності (далі — Угода), укладена державами — учасницями СНД у м. Києві 20.03.1992 р., статтею 11 якої встановлено правила застосування цивільного законодавства однієї держави — учасниці СНД на території іншої держави — учасниці СНД. За цими правилами, зокрема, права та обов'язки сторін за договором визначаються законодавством країни — місця укладення такого договору, якщо інше не передбачено угодою сторін.

Відповідно до частини 6 статті 4 ГПК України у разі відсутності законо-

давства, що регулює спірні відносини за участю іноземного суб'єкта підприємницької діяльності, можуть застосовуватись міжнародні торгові звичаї.

Звичаї у сфері зовнішньоекономічних зв'язків у ряді випадків тлумачаться міжнародними організаціями. Прикладом можуть бути розроблені Міжнародною торговою палатою Уніфіковані правила та звичаї для документарних акредитивів, Уніфіковані правила по інкасо, Офіційні правила тлумачення торговельних термінів «Інкотермс».

Згідно з Указом Президента України від 04.10.1994 р. № 566/94 «Про заходи щодо впорядкування розрахунків за договорами, що укладають суб'єкти підприємницької діяльності України» розрахунки за зовнішньоекономічними договорами (контрактами), укладеними суб'єктами підприємницької діяльності України всіх форм власності, предметом яких є товари (роботи, послуги), здійснюються відповідно до Уніфікованих правил та звичаїв для документарних акредитивів Міжнародної торгової палати, Уніфікованих правил з інкасо Міжнародної торгової палати. Суб'єкти підприємницької діяльності України під час укладання та виконання зовнішньоекономічних договорів (контрактів) мають забезпечувати додержання вимог, передбачених зазначеними Уніфікованими правилами.

Визначення дії норм міжнародного договору у часі здійснюється відповідно до вимог розділу 2 частини III Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23.05.1969 р.

Порядок і терміни набрання чинності міжнародними договорами України визначається такими договорами або в інший спосіб, узгоджений сторонами договору.

Сторони зовнішньоекономічного договору мають право передбачити у ньо-

му або шляхом укладення окремої угоди (арбітражна умова, арбітражне застереження) передачу спорів, що виникають з такого договору, на вирішення третейського суду (постійно діючого або створеного для вирішення конкретного спору — ad hoc). Ця домовленість повинна чітко визначати, який саме орган вирішення спорів обрали сторони: Міжнародний комерційний арбітражний суд, Морську арбітражну комісію при Торгово-промисловій палаті України або третейський суд в Україні чи за кордоном.

Право на передачу спору на вирішення третейського суду може бути реалізовано сторонами також після порушення провадження у справі з наслідками, передбаченими пунктом 5 статті 80 ГПК України, шляхом укладення ними окремої арбітражної угоди або включення до договору (контракту) арбітражного застереження після звернення з позовом до господарського суду.

Якщо відповідну умову включено до цивільно-правової угоди, то на неї поширюються загальні умови виконання зобов'язань, у тому числі щодо недопустимості односторонньої відмови від їх виконання.

Офіційні документи, що походять з інших держав, визнаються в Україні за умови їх легалізації дипломатичними або консульськими службами України.

Консули України легалізують іноземні документи, що подаються до офіційних органів України, відповідно до статті 54 Консульського статуту України, затвердженого Указом Президента України від 02.04.1994 р. № 127/94.

Посвідчення консулами зазначених документів означає становлення і засвідчення справжності підписів на цих документах і відповідності їх законам держави перебування.

Легалізація іноземного документа є необхідною умовою для подання його

як доказу у судовому процесі, але не виключає у разі необхідності перевірки з боку суду з метою встановлення правильності вміщених у ньому відомостей по суті.

Міжнародними договорами України про правову допомогу може передбачатися надання іноземних офіційних документів без консульської легалізації. Зокрема, без будь-якого спеціального засвідчення приймаються на території інших держав — учасниць СНД документи, які видано або засвідчено установою чи спеціально уповноваженою особою в межах їх компетенції за встановленою формою та скріплено офіційною печаткою на території однієї з держав — учасниць СНД (стаття 6 Угоди).

Таким чином, у випадках, передбачених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України іноземні офіційні документи діють на території України без консульської легалізації.

Конвенція, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів (Гаага, 1961 р.), якою передбачено спрощений порядок засвідчення документів шляхом проставлення на них спеціальної печатки — апостиля, ратифікована Верховною Радою України відповідно до Закону України від 10.01.2002 р. № 2933-III «Про приєднання України до Конвенції, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів» і діє на території України з часу набрання чинності зазначеним Законом. При цьому слід мати на увазі, що згідно з пунктом «b» частини 3 статті 1 вказаної Конвенції її дія не поширюється на адміністративні документи, що мають пряме відношення до комерційних або митних операцій (вантажні митні декларації, товарно-транспортні накладні, виписки банку тощо).

Вирішуючи питання забезпечення своєчасного повідомлення у належній формі іноземних учасників судового процесу про час і місце розгляду справи, судом враховується таке.

Взаємодія судів України з судовими органами інших держав з цього питання, а також щодо виконання за кордоном інших процесуальних дій регулюються Конвенцією з питань цивільного процесу (Гаага, 1954 р.) і угодами про взаємну правову допомогу, укладеними Україною з іншими державами. Відповідно до Законів України від 19.10.2000 р. № 2052-III та № 2051-III з 26 листопада 2000 року набрали чинності для України Конвенція про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах (Гаага, 1965 р.) і Конвенція про отримання за кордоном доказів з цивільних і торгових справ (Гаага, 1970 р.) із заявами та застереженнями. Цими заявами і застереженнями передбачено, зокрема, що названим у конвенціях центральним органом в Україні є Міністерство юстиції України, яке складає підтвердження про вручення документів і забезпечує передачу документів у цивільних або комерційних справах центральному органу юстиції іншої держави.

Особливий порядок надання правової допомоги встановлено Угодою, статтею 5 якої передбачено, зокрема, що у разі надання правової допомоги компетентні суди та інші органи держав — учасниць СНД спілкуються один з одним безпосередньо.

У разі, якщо в процесі розгляду справи господарському суду необхідно вручити документи, отримати докази, провести окремі процесуальні дії на території іншої держави, господарський суд може звернутися з відповідним судовим дорученням до іноземного суду

або іншого компетентного органу іноземної держави у порядку.

У судовому дорученні про надання правової допомоги зазначаються:

- 1) назва суду, що розглядає справу;
- 2) за наявності мінного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, учасниками якого є Україна і держава, до якої звернено доручення, — посилання на його положення;
- 3) найменування справи, що розглядається;
- 4) прізвище, ім'я, по батькові та рік народження фізичної особи або найменування юридичної особи, відомості про їх місце проживання (перебування) або місцезнаходження та інші дані, необхідні для виконання доручення;
- 5) процесуальне становище осіб, стосовно яких необхідно вчинити процесуальні дії;
- 6) чіткий перелік процесуальних дій, що належить вчинити;
- 7) інші дані, якщо це передбачено відповідним міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або цього вимагає іноземний суд, який виконуватиме доручення.

Судове доручення про надання правової допомоги оформлюється українською мовою. До судового доручення додається засвідчений переклад російською мовою.

Судове доручення про надання правової допомоги, процесуальні та інші документи, що додано до нього, засвідчуються підписом судді, який складає доручення, та скріплюється гербовою печаткою.

Відповідно до Закону України «Про приєднання України до Конвенції про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах» Верховна Рада України постановила приєднати-

ся від імені України до названої Конвенції із заявами та застереженнями, згідно з якими Центральним органом, який має право отримувати документи від інших Договірних Сторін, а також скласти підтвердження про вручення, є Міністерство юстиції України. Особливості виконання названої Конвенції визначено розділом VI Інструкції про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України і Державної судової адміністрації України від 27.06.2008 р. № 1092/5/54 (далі — Інструкція).

Так, відповідне доручення про вручення документів за кордоном складається судом у формі прохання згідно з додатком до Інструкції. Заповненню з урахуванням приписів пунктів 6.2.1 і 6.2.2 Інструкції підлягають дві частини формуляра: «Прохання» і «Короткий виклад документа».

Якщо формуляр складається українською мовою, то його обов'язково необхідно супроводжувати перекладом французькою чи англійською мовами або мовою запитуваної держави.

Доручення щодо вручення документів за кордоном надсилаються безпосередньо до Центрального органу іноземної держави, визначеного запитуваною державою згідно зі статтею 2 Конвенції, або через Міністерство юстиції України.

Конвенцією також визначено, що судові рішення не може бути винесено, поки не буде встановлено, що судовий документ було вручено або доставлено особисто відповідачеві і це було здійснено в належний строк, достатній для здійснення захисту.

Разом з тим, пунктом 6 Закону України «Про приєднання України до Кон-

венції про вручення за кордоном судових і позасудових документів у цивільних або комерційних справах» установлено, що якщо виконано всі умови, зазначені у частині другій статті 15 зазначеної Конвенції, суддя, незалежно від положень частини першої статті 15 Конвенції, може винести рішення, навіть якщо не надійшло жодного підтвердження про вручення або безпосередню доставку документів.

Таким чином, у випадку, передбаченому частиною другою статті 15 Конвенції, суд може прийняти рішення, якщо з дати направлення документа сплинув термін, який суддя визначив як достатній для даної справи і який становить щонайменше шість місяців.

При цьому, беручи до уваги рекомендації Практичного керівництва із застосування Гаазької конвенції про вручення за кордоном судових та позасудових документів до статті 15 Конвенції, розроблених Постійним бюро Гаазької конференції з міжнародного приватного права, і які по суті є узагальненням практики застосування зазначеної Конвенції судами держав-учасниць, у випадку, якщо на момент розгляду справи, призначеної в межах процесуальних строків, встановлених статтею 69 ГПК України, сторона-нерезидент не з'явилась у судові засідання і не отримано жодного підтвердження про вручення або безпосередню доставку документів, суд, з огляду на приписи частини третьої статті 4 ГПК України та статті 3 Закону України «Про міжнародне приватне право», продовжує строк вирішення спору з одночасним відкладенням розгляду справи (стаття 77 ГПК України) в межах строків, передбачених частиною 2 статті 15 Конвенції.

Судові документи можуть направлятися також філіям, представництвам, іншим відособленим підрозділам інозем-

них підприємств і організацій, місцезнаходження яких є територія України (з повідомленням про вручення таких документів), а також вручатися безпосередньо уповноваженому представникові. При цьому слід мати на увазі, що коло повноважень відособленого підрозділу юридичної особи стосовно здійснення у господарському суді повноважень сторони у справі від імені цієї особи визначається установчими документами останньої, положенням про відособлений підрозділ, яке затверджене юридичною особою, або довіреністю, виданою нею ж у встановленому порядку керівникові цього підрозділу.

У цьому випадку спір вирішується в межах процесуальних строків, встановлених ГПК України.

Витрати, пов'язані з перекладом відповідних документів, а також з оплатою за вручення їх за кордоном згідно з цією Конвенцією, під час судового розгляду має нести заінтересована сторона. Після закінчення розгляду справи такі витрати розподіляються господарським судом на загальних підставах, визначених частиною 5 статті 49 ГПК України.

Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів (Відень, 1980 р.) і Конвенція ООН про позовну давність у міжнародній купівлі-продажу товарів (Нью-Йорк, 1974 р.) мають застосовуватись у вирішенні спорів за договорами купівлі-продажу, укладеними сторонами, які знаходяться у різних державах, незалежно від посилання на зазначені конвенції у договорі за наявності однієї з таких умов:

- сторони договору перебувають у державах, кожна з яких є учасницею конвенції;

- згідно з колізійними нормами міжнародного приватного права має застосовуватись матеріальне право держави — учасниці конвенції.

Сторони договору можуть виключити застосування Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів (Відень, 1980 р.) шляхом прямої вказівки про це у договорі або, за умови додержання статті 12 Конвенції, відступити від будь-якого з її положень чи змінити його (стаття 6 Конвенції).

Конвенція ООН про позовну давність у міжнародній купівлі-продажу товарів (Нью-Йорк, 1974 р.) не застосовується в тих випадках, коли сторони договору купівлі-продажу в ясній формі виключили її застосування (стаття 3 Конвенції).

Відповідно до статті 3 ГПК України мова судочинства визначається статтею 21 Закону України «Про мови в Українській РСР». Згідно з цією останньою нормою провадження зі справ за участю сторін, які перебувають на території України, здійснюється українською мовою, а провадження зі справ, у яких бере участь сторона, що перебуває на території держави з числа республік колишнього СРСР, — російською.

Міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, також можуть передбачати норми про мову взаємовідносин щодо правової допомоги. Так, статтею 7 Договору між Україною і Китайською Народною Республікою про правову допомогу у цивільних та кримінальних справах від 30.10.1992 р. встановлено, що при наданні правової допомоги кожна з Договірних Сторін користується державною мовою своєї країни з додаванням завіреного перекладу всіх документів на державну мову іншої Сторони або на англійську мову.

У разі, якщо письмові докази подаються до господарського суду іноземною мовою, додається їх засвідчений у встановленому порядку переклад українською мовою. Господарський

суд на підставі статті 38 ГПК України може витребувати офіційний переклад цих документів державною мовою України.

Слід мати на увазі, що у разі нотаріального посвідчення перекладу нотаріус засвідчує лише оригінальність підпису перекладача, який стоїть під документом, а не відповідність перекладу оригіналові. Тому якщо у господарського суду чи учасника судового процесу виникнуть сумніви щодо автентичності перекладу документа, суд може призначити судову експертизу і доручити її проведення компетентному спеціалісту-перекладачу згідно з вимогами статті 41 ГПК України.

Оскільки на іноземні підприємства і організації поширюється національний режим судового процесу, зазначені особи повинні виконувати зобов'язання, зокрема щодо сплати судових витрат.

Судові витрати можуть сплачуватися уповноваженими представниками — резидентами України, які ведуть справу у господарському суді від імені іноземних суб'єктів господарювання і мають відповідні повноваження згідно зі статтею 28 ГПК України.

Стягнення судових витрат з іноземних підприємств і організацій може здійснюватися за наказом господарського суду з рахунків цих осіб та їх представництв і філій у банках України.

В інших випадках стягнення судових витрат може здійснюватися в порядку виконання судових рішень на підставі міжнародних договорів. Такий порядок, зокрема, передбачено статтею 7 Угоди про порядок вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності.

Вирішуючи спір за участю суб'єктів господарювання держав — учасниць СНД, слід урахувувати, що Угоду про розмір державного мита та порядок його

стягнення при розгляді господарських спорів між суб'єктами господарювання різних держав (Ашгабат, 24.12.1993 р.) і Угоду про порядок взаємного виконання рішень господарських та економічних судів на території держав — учасниць СНД (Москва, 06.03.1998 р.) Україною не підписано, а отже їх положення в Україні не діють.

Таким чином, відсутній механізм виконання рішення господарського суду в частині стягнення з іноземної особи державного мита. Тому господарські суди приймають до свого провадження позовні заяви від іноземних осіб, а також заяви про збільшення розміру позовних вимог виключно за умови надання суду доказів про зарахування у доход державного бюджету суми державного мита в установленому розмірі. У цьому випадку достатнім доказом факту надходження державного мита до державного бюджету України є довідка відповідного територіального органу Державної казначейської служби України.

Процесуальні пільги та переваги іноземним учасникам судового процесу надаються на умовах взаємності у випадку, якщо надання таких пільг обумовлено міжнародним договором про правову допомогу за участю України.

У разі, якщо господарський суд України прийняв рішення, яке підлягає виконанню на території іншої держави, стягувач може звернутися до компетентного органу цієї держави з клопотанням про примусове виконання такого рішення.

Господарський суд України, який прийняв рішення, на вимогу заінтересованої сторони надає документи для його виконання на території іноземної держави, а саме:

– належним чином засвідчену копію рішення, про примусове виконання якого порушено клопотання;

– офіційний документ про те, що рішення набрало законної сили, якщо це не впливає з тексту самого рішення;

– документ про те, що відповідача своєчасно і належним чином повідомлено про судовий процес.

Слід також мати на увазі, що законодами України господарські суди не уповноважено вирішувати питання про виконання на території України рішень іноземних судів, у тому числі господарських (арбітражних).

Відповідно до частини 9 статті 5 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» провадження зі справ про банкрутство за участю кредиторів-нерезидентів регулюється цим Законом, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Оскільки Україною не укладено жодного міжнародного договору із встановленням особливостей цього провадження для кредиторів-нерезидентів, на них поширюється національний режим провадження у справах про банкрутство без будь-яких виключень і особливостей.

*За матеріалами,
підготовленими фахівцями
Головного управління юстиції
у Вінницькій області*